

ОБЯВЯВАНЕТО НА ТУРСКАТА РЕПУБЛИКА ПО СТРАНИЦИТЕ НА БЪЛГАРСКАТА ПРЕСА

Мюмюн Исков

Пресата регистрира, съхранява и препредава памет. Въпреки неизбежната уговорка за тенденциозност и афектен субективизъм, тя е особено ценен източник на информация при възстановката на картината за миналото, защото предлага многопосочна и често пъти уникална историческа информация – за менталност, емоции, морал, културни хоризонти. Изследователският интерес към поевехтялата вестникарска „новина“ може да съживи и станалата неудобна за по-късни политико-пропагандни цели „общностна памет“, поради което тя е била забранявана или цензурирана.¹ Настоящият текст е опит да се проследи по какъв начин са запечатали българските вестници обявяването на Турция за република по своите страници и оттук какъв образ се е утаил в българското колективна памет през 20-те години на XX в.

В началото на 20-те години на XX в. периодичният печат е най-важното средство за осведомяване на българското общество (и не само) със ставащото „по света и у нас“². Към 1921 г. в страната се издават 250 вестника и 162 списания, като две години по-късно техният брой нараства почти два пъти – 468 вестника и 237 списания.³ Разпространението на печата се извършва от специално създадена за това агенция, която през 1923 г. реализира оборот от около 25 млн. екземпляра⁴. Разбира се, привличането на този огромен масив от информация е трудоемка работа, а за формата на нашето изследване не е и необходимо. Ще разчитаме на онези вестници – независими и партийни, които имат доминиращо въздействие върху основната маса от читателската аудитория в страната и в този смисъл са достатъчно представителни за българската преса от това време.

¹ Стоянова, Л. Вестникът и националната културна памет. Варна, 2012, с. 7-16.

² Стоянова, Л. Пос. съч., с. 52.

Първата радиопрограма с новини е започнала излъчване през лятото на 1920 г. в Дейтрот. – en.wikipedia.org/wiki/Radio. Началото на радиоразпръскването в България пък е поставено през есента на 1929 г. – www.predavatel.com/bg/radio/bnr. (02.09.2013).

³ Панайотов, Ф. Вестници и вестникари. С., 2008, с. 167.

⁴ Пак там

В-к „Утро“ е първият български траен сутрешен всекидневник, вестникът с най-голям тираж в България (50 000-160 000).⁵ Друг информационен утринен ежедневник е и в-к „Зора“. Освен че е многотиражен (10 000-130 000),⁶ той е един от водещите вестници, много харесван и влиятелен, списван с висок професионализъм и предлагаш на читателите си богата информация⁷. Друг независим всекидневник, който попада в нашето ползрение, е в-к „Дневник“, който също разчита на сравнително голям тираж (11 000-45 000).⁸

От спектъра на партийно ангажираната преса изборът ни се спира върху вестниците „Слово“, „Мир“ и „Пряпорец“. Вестник „Слово“, макар и да не афишира открито обвързаността си с партийната политика⁹, се появява в медийното пространство тъкмо, за да популяризира идеите на учредения през март 1922 г. Народен сговор. Така или иначе той поддържа добро интелектуално ниво, което се дължи на привлечените като автори професори от Университета, спечелило му прозвището „професорския вестник“.¹⁰ Вестник „Мир“ пък е „българският „Таймс“. Въпреки че дълги години е централен орган на Народната, а впоследствие на Обединената народно-прогресивна партия (с тираж 20 000), той се налага, особено след 1923 г., когато е обявен за непартиен, като сериозен всекидневник, нещо повече, спечелва си атестат за най-авторитетен и най-добре списван вестник в Третото българско царство. Негови издатели, редактори и сътрудници са едни от най-известните политически, стопански и културни дейци на България. За него работят и едни от най-добрите журналисти в страната.¹¹ Що се отнася до вестник „Пряпорец“, той е класическият партийен вестник – печатен орган на Демократическата партия (тираж 4 000-24 000).¹² Ще хвърлим поглед и върху страниците на един провинциален вестник – пловдивския „Правда“, тъй като той демонстрира особена чувствителност към „турската тема“. Разбира се, за да допълним картината, ще цитираме и някои други печатни издания.

⁵ Константинова, Здр. Из географията на българската преса (1878-1944). – <http://media-journal.info/index.php?p=item&aid=66>(4.08.2013); Български периодичен печат 1844-1944. Анотиран библиографски указател. Т. II, С., 1966, с. 443

⁶ Български периодичен печат 1844-1944. Анотиран библиографски указател. Т. I, С., 1962, с. 341.

⁷ Панайотов, Ф. Пос. съч., 171; Я. Бориславов, Българската журналистика – възходи и падения (1844-1944). – <http://media-journal.info/index.php?p=item&aid=84>(4.08.1923); Т. Панайотов, Христо Бръзицов превърна „Мир“ в българския „Таймс“. – http://paper.standartnews.com/archive/2001/06/11/history/s3034_4.htm (17.09.2013)

⁸ Български периодичен печат 1844-1944. Анотиран библиографски указател. Т. I, с. 245-246.

⁹ Български периодичен печат 1844-1944. Анотиран библиографски указател. Т. II, с. 316-317.

¹⁰ Панайотов, Ф. Пос. съч., 170; Я. Бориславов, Пос. съч.

¹¹ Български периодичен печат 1844-1944. Анотиран библиографски указател. Т. I, с. 477-478; Т. Панайотов, Всекидневният вестник „Мир“ за политиката на Великите сили, балканските страни и други държави през периода 1923-1944. – http://ebox.nbu.bg/mk10/index2.php?id=ne2/a/z12.%20Todor_Panayotov_red.htm(5.08.2013); Т. Панайотов, Банкери и застрахователи издават българския „Таймс“. – <http://www.monitor.bg/article?id=28782> (17.09.2013)

¹² Български периодичен печат 1844-1944. Анотиран библиографски указател. Т. I, с. 198-199.

На 29 октомври 1923г. в 20,30 часа Великото национално събрание на Турция я обявява за република. Новината веднага се разгласява из страната и след полунощ се приветства с тържествени оръдейни залпове.¹³ Техен свидетел в Истанбул става и управляващият българската легация в града – ген. Тодор Марков, който в кратка шифрована телеграма от 30 октомври до министъра на външните работи съобщава за решението на турския парламент¹⁴.

Информацията за промяната във формата на държавно устройство на Турция бързо намира място в новинарските рубрики на българските печатни издания. Един от първите вестници, които отразяват събитието, е ежедневникът на Работническата социалдемократическа партия – в-к „Народ“, който в броя си от 31 октомври в телеграфен стил отбелязва: *„Според едно известие от Цариград, правителствената партия провъзгласила републиката в Турция и избрала Мустафа Кемал паша за първи председател“*¹⁵. Много бързо реагира на новината и в-к „Слово“, който в броя си същият ден публикува дори уводна статия под заглавие „Най-новата република“.¹⁶ В следващите дни новината лавинообразно се появява и по страниците на други вестници,¹⁷ намирайки място дори и в печатно издание на запасните офицери.¹⁸

Българското общество очевидно не е изненадано от вестта от Анкара, защото *„това, което близо от три месеца се говореше – най-сетне стана“*, както е запечатал диханието на времето в-к „Зора“.¹⁹ Актът на турския парламент не е неочакван и за пресата. Тя отразява пулса на еволюцията на бъдещото държавно устройство на Турция и в предходните дни и седмици на месеца регулярно тиражира информация (понякога доста подробна)²⁰ за неговата динамика.²¹

За да очертаем обаче сравнително ясно дълбочината и интензивността на българския новинарски, но и политически, интерес към ставащото при съседите, ще трябва да разширим хронологическата рамка на нашия обзор.

Прегледът ни ще се изтегли към годините на Първата световна война, когато отношенията между доскорошните противници от Балканската и Междусъюзническата

¹³ Люис, Б. Възникване на съвременна Турция. С., 2003, с. 311; Kocatürk, U. Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918 1938. 2. Baskı, Ankara, 1988, s. 399.

¹⁴ Официалната и тайната българо-турска дипломация (1903-1925 г.). Документален сборник. С., 2009, с. 613, Док. № 376.

¹⁵ Народ, 31 октомври 1923.

¹⁶ Слово, 31 октомври 1923, бр. 438.

¹⁷ Утро, 1 ноември 1923, бр. 4277; Зора, 1 ноември 1923, бр. 1317; 2 ноември 1923, бр. 1318; Пряпорец, 2 ноември, бр. 248; Независимост, 2 ноември 1923, 761; Правда, 2 ноември 1923, бр. 320; Дневник, 3 ноември 1923, бр. 7189; Радикал, 5 ноември 1923, 7179.

¹⁸ Отечество, 3 ноември, 1923, бр. 145.

¹⁹ Зора, 4 ноември 1923, бр. 1320.

²⁰ Пряпорец, 4 октомври 1923, бр. 224.

²¹ Утро, 1 октомври 1923, бр. 4252; Дневник 2 октомври 1923, бр. 7163; Пряпорец 2 октомври 1923, бр. 223; Независимост, 2 октомври 1923, бр. 736; 5 октомври 1923, бр. 738; 6 октомври 1923, бр. 739; 10 октомври 1923, бр. 742; Мир, 29 октомври 1923, бр. 7016; Правда, 30 септември 1923, бр. 293.

война започват постепенно да се нормализират и те стават съюзници в Централните сили. Първата крачка е направена с подписването на Договор за съюз и приятелство между Царство България и Османската империя на 6 август 1914 г. Година по-късно – на 6 септември 1915 г., се парафира и споразумение за ректификация на границата между двете държави по долното течение на р. Марица.²² В духа на затоплянето на отношенията в София се учредява едно българо-турско дружество. Според доклада на българския посланик в Истанбул до министър-председателя от 12 септември 1917 г. то трябва да прокарава *„всред широките народни маси мисълта за доброто разбиране интересите на двете нации“* и да бъде в *„неразривно съгласие“* с водената от властите политика.²³ Управляващите кръгове в Истанбул, както и пресата там гледа с добро око на създадената в България организация и декларира желание за създаването на подобна турско-българска организация в страната.²⁴

Разгръщането на тези процеси е спряно от негативния край на Първата световна война за България и за Османската империя. Съгласението забранява на София и Истанбул да поддържат военни и дипломатически отношения.²⁵ Но еднаквата следвоенна участ, общите противници и общите интереси залагат основите на бъдещите общи действия²⁶.

А бъдещето се оказва близко. През пролетта на 1920 г. Съгласението предава Източна и Западна Тракия на Гърция. Това решение поражда остро недоволство както сред българската, така и сред турската общественост и става причина за турско-българско сближение и предприемане на съвместни действия.²⁷ Особено енергични действия предприемат живеещите в Западна Тракия турци и българи. Още преди действителната окупация на областта в края на месец май българското и турското население организира съвместни въоръжени отряди, излъчва общо правителство, а две години по-късно образува и Българо-турската вътрешна революционна организация, която разполага с добре въоръжени и екипирани чети. Вследствие поражението на корпуса на полковник Джафер Тайяр през юни 1920 г. повече от 3500 военни и около 22 000 цивилни намират убежище в България.²⁸ Правителството на Александър Стамболийски отпуска финансови средства на бежанците за посрещане на най-

²² Добрев, А. Ректификация на българо-турската граница през 1915 г. – В: Българо-турските военнополитически отношения през първата половина на XX век. С., 2005, с.47.

²³ Мустафа Кемал Ататюрк и турско-българските отношения в документи (1913-1938). Анкара, 2002, с. 190-192, Док. № 22.

²⁴ Пак там.

²⁵ Саръкоюнджу, А. Увод. – В: Мустафа Кемал Ататюрк и турско-българските..., с. XIX-XX.

²⁶ Мустафа Кемал Ататюрк и турско-българските..., с. 230, Док. № 29; Великов, Ст. Кемалистката революция и българската общественост (1918-1922). С., 1966, с. 79.

²⁷ Tuğlacı, P. Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri. İstanbul, 1984, s. 119.

²⁸ Трифонов, Ст. Българското национално-освободително движение в Тракия 1919-1934. С., 1988, с. 54-70, 102-108.

належащите им нужди. Осигурява земя, земеделски инвентар и семена за посев. Разрешава на турския Червен полумесец да закупи храни от България. Въпреки протестите на Съглашението, българските власти си затварят очите и пред присъствието на турски представители в страната, които организират и изпращат икономическа и военна помощ за националните сили в Анадола.²⁹ Наред с това българският парламент приема решение за предоставяне безплатно на строителни материали и земя на мюсюлманските бежанци, които искат трайно да се заселят в страната.³⁰ Доброто отношение, което българските власти демонстрират към турските бежанци, се потвърждава и от турската страна.³¹

С дълбоко уважение се отнася българската общественост и към пламналата национална съпротива на турците. *„Целият български печат, пише в-к „Дневник“, следеше със симпатии усилията на турците да си възвърнат заграбените от гърците територии в Мала Азия“.*³² Автентичното състояние пък на публичните нагласи в страната предава в-к „Слово“: *„...те [турците] знаеха с какво съчувствие българското обществено мнение следеше борбата и успехите им“.*³³

През август-септември 1921 г. се разгръща голямо турско настъпление. Постигнатата от турската армия победа води до укрепването на международното положение на Анкара.³⁴ Отново в-к „Дневник“, който може би дава най-пълни подробности по „турската тема“ тогава и по-късно³⁵, долавя, че постигнатият успех разкрива нови хоризонти пред победителите: *„От примирието насам, отбелязва вестникът, турският народ влезе в нова фаза на развитие и даде съвсем нови насоки на обществения си и културен живот“.*³⁶

Въпросните тенденции в турското общество като че ли са последна грижа на управляващите в София, защото Голямата война е прокопала дълбок синор между минало и настояще, а бъдещето изглежда някак си мътно и несигурно. Тревога и напрегнатост се чувства навсякъде³⁷. България изпада в тежка международна изолация. *„Два обръча, един голям – на великите сили и един малък – на нашите съседи, ни притискаха“* – описва в характерния си образен стил положението на страната

²⁹ Tuğlacı, P., a. g. e., s. 124; А.Саръкоюнджу, Пос. съч., с. XXI-XXIII.

³⁰ Токер, Х. Българо-турските отношения през периода на националната съпротива и укриването на 1-ви корпус в България. – В: Българо-турските военнополитически..., с. 106.

³¹ Токер, Х. Пос. съч., с. 110; Tuğlacı, P. a. g. e., s. 121.

³² Дневник, 26 ноември 1922, бр. 6911. Вж. и Великов, Ст. Пос. съч., с. 70.

³³ Слово, 21 ноември 1922, бр. 183.

³⁴ Хаков, Дж. История на Турция през XX век. С., 2000, с. 67

³⁵ През 1922 г. вестникът тиражира 248 материала по темата.

³⁶ Дневник, 3 март 1922, бр. 6695.

³⁷ Стателова, Е., Ст. Грънчаров. История на България в три тома. Т. III – История на Нова България 1878-1944. С., 2006, с. 346-356.

Александър Стамболийски в първите години след войната.³⁸ Ето защо дипломатическата дейност на правителството на БЗНС е силно ограничена и засяга главно стремежа за ревизия на договорните разпоредби за репарациите, военните ограничения и осигуряване излаз – териториален или поне икономически, на Егейско море³⁹. Неизгодната и слаба позиция на страната не и позволява да подкрепи открито непризнаващите европейския следвоенен правов мир турски съпротивителни сили. Имайки трезва представа за положението си, още в началото на гръцко-турската война българското правителство обявява, че ще пази неутралитет.⁴⁰ Тази декларация, разбира се, е за официална политическа употреба. В действителност управляващите от БЗНС следят отблизо *„политическото положение в Турция“*, включително динамиката на отношенията между Истанбул и Анкара,⁴¹ като през май 1921 г. дори изпращат към столицата на съпротивата тайна дипломатическа мисия,⁴² макар все още да не са фаворизирали Анкара като представителен властови център на турците⁴³. Когато тя е разкрита, българският министър-председател енергично отрича, че посещението на българите в Анкара да е от официален характер.⁴⁴ И в следващите месеци управляващите изразходват доста ресурс, за да опровергаят, че поддържат контакти с Анкара,⁴⁵ защото, както признава Александър Стамболийски, *„най-тежкото подозрение, което се хвърляло върху нас, е че сме имали връзки с Ангора и большевишка Русия...“*⁴⁶. На страниците на в-к „Слово“ професионалният дипломат Симеон Радев разкрива смисъла на плахите действия на българската външна политика: *„...при нашето положение ние трябва да мълчим и да чакаме да работи за нас най-големия и най-силния ни съюзник – времето.“*⁴⁷ Няколко месеца по-късно това се потвърждава от българския министър-председател: *„Ние не посегнахме брутално на тях [на обръчите],... оставяме времето да ги разкъса; оставихме ги да ръждясат.“*⁴⁸ Казано другояче, българската дипломация заема изкачвателна позиция, включително по отношение на участниците във военния конфликт в Анадола, докато съзрелят обективни

³⁸Земеделско знаме, 28 октомври 1922, бр. 22.

³⁹ История на България. Т. IV – Българската дипломация от древността до наши дни. С., 2010, с. 348.

⁴⁰ Дневник, 14 септември 1922, бр. 6852.

⁴¹По-подр. вж. „Доклад върху политическото положение в Турция“ от 1 април 1921 г. на Т. Павлов, управляващ българската легация в Истанбул. – В: Мустафа Кемал Ататюрк и турско-българските..., с. 200-221, Док. № 26.

⁴² Великов, Ст. Пос. съч., с. 66.

⁴³Мустафа Кемал Ататюрк и турско-българските..., с. 211-216, Док. № 26.

⁴⁴Външната политика на правителството на БЗНС – ноември 1919 – юни 1923. Александър Стамболийски. Документално наследство. Съст. Панайотов, П. и Т. Добриянов. С., 1989, с. 159-160.

⁴⁵ Пак там, с. 163, 165-166, 276.

⁴⁶ Земеделско знаме, 28 октомври 1922, бр. 22.

⁴⁷ Слово, 10 май 1922, бр. 24.

⁴⁸Земеделско знаме, 28 октомври 1922, бр. 22.

условия за дипломатическа активност, която би внесла корективи в смятания от българската нация несправедлив мирен договор.

А такива скоро наистина съзряват – лятото на 1922 г. носи категоричен обрат във военно-политическата обстановка в Мала Азия. След близо едногодишно затишие на бойното поле на 26 август турските сили преминават в решително настъпление и постигат пълна победа над гръцката армия. Към 18 септември азиатските територии са освободени напълно. На 23 септември представители на Съглашението връчват нота на Мустафа Кемал паша с предложение за спиране на огъня. На 3 октомври в Мудания страните сядат на масата за преговори и на 11 октомври подписват документа за примирие, което четири дни по-късно влиза в сила.⁴⁹ Изработването и подписването на окончателния мирен договор се предвижда да стане на конференция, която се предвижда да се свика един месец по-късно в Лозана, Швейцария⁵⁰

Предстоящият международен форум дава основание на Александър Стамболийски по-смело да предяви претенции за ревизия на Ньойския договор. Българският министър-председател реалистично оценява и нарастналото значение на Анкара: *„Ангора сега става Мека за онеправдания мюсюлмански свят и Ерусалим за християнския.“* Този авторитет влияе отчетливо върху оптиката, с която официална София наблюдава съществуващата двойственост на политическата власт в Османската империя. От изложението на Александър Стамболийски пред Народното събрание на 28 октомври 1922 г. се разбира, че тя се е прояснила напълно и управляващите възприемат вече единствено *„нова Турция в лицето на Кемала“* като олицетворение на държавно-политическа организация на турците.⁵¹ Лидерът на БЗНС декларира, че *„нашите отношенията с Турция, която сега става наш съсед, могат да бъдат само добри, приятелски.“*⁵² Нормализирането на българо-турските връзки е много важно за София, защото при враждебни отношения с почти всички съседи единствено в тях се крият *„широки, светли перспективи“* за развитието на България.⁵³ Правителството на БЗНС се надява се надява по време на предстоящата мирна конференция турските представители да подкрепят някои български искания (за автономия на Западна Тракия, респективно желанието за излаз на Егейско море).⁵⁴ Ето защо на 27 декември 1922 г., за да проучи *„почвата за едно съседско разбирателство с турците...“*, българският генерален консул в Одрин е натоварен да се срещне с Мустафа Кемал

⁴⁹Kocatürk, U. a. g. e., s. 335-357.

⁵⁰ Хаков, Дж. Пос. съч., с. 68.

⁵¹Земеделско знаме, 28 октомври 1922, бр. 22.

⁵² Пак там

⁵³ Слово, 23 октомври 1922, бр. 160.

⁵⁴Земеделско знаме, 28 октомври 1922, бр. 22.

паша.⁵⁵ Следващите няколко месеца управляващите в София следят много внимателно събитията в Анкара и насърчават активизиране на контактите на българските дипломати с представителите на кемалистите.⁵⁶

Как ли реагира и отразява динамиката в Мала Азия българската преса след началото на голямото турско настъпление през лятото на 1922 г.? Новата турска офанзива бързо фокусира погледа на българската преса върху Анадолския фронт. В-к Дневник разкрива причината за този журналистически интерес: развоят на събитията може отново да сложи на дипломатическата маса *„важни политически въпроси, които интересуват България.“*⁵⁷ Месец по-късно те са конкретизирани: *„...турските успехи вдъхнаха вярата, че ще докарат една ревизия на Севърския и Ньойския договори за мир, с които е свързана съдбата на България и на мечтата ни за излаз на юг през Беломорска България.“*⁵⁸ И тъй като тези въпроси живо вълнуват нацията българският печат отразява подробно военните действия и симпатизира на турските успехи в хода на настъплението.⁵⁹ Що се отнася до постигнатата крайна победа от турските сили, много точен индикатор за емоционалните нагласи сред българското общество е позицията на престижния в-к „Слово“: *„... тая победа стана блестяща, съкрушителна. Турците се връщат в Смирна, Цариград и Одрин. Връщат се горди, самоуверени, в патриотическа екзалтация. Това чувство ние го разбираме и високо го уважаваме.“*⁶⁰

Българските вестници не изпускат и пулса на преговорите за примирие в Мудания, а когато те са факт коментират тяхната същност и информират публиката за тяхното съдържание.⁶¹ По силата на Муданските договорености турците си възвръщат Източна Тракия и стават отново съседи с българите. В периода на близо едногодишното прекратяване на активните бойни действия въпросът за бъдеща обща българо-турската граница попада в някои български ежедневници,⁶² но в централна вестникарска тема се превръща едва когато турският успех във войната става неоспорима реалност. Журналистическите публикации относно бъдещето на българо-турските отношения са почти изцяло в оптимистичен тон.⁶³ Така например десетина дни след подписването на

⁵⁵Мустафа Кемал Ататюрк и турско-българските..., с. 227, Док. № 29.

⁵⁶Външната политика на правителството на БЗНС..., с. 317, 323, 332.

⁵⁷ Дневник, 3 септември 1922, бр. 6842; 8 септември 1922, бр. 6846.

⁵⁸ Дневник, 8 октомври 1922, бр.6871.

⁵⁹ Утро, 31 август, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 13 септември 1922, бр. 3927, 3930, 3931, 3932, 3933, 3934, 3935, 3936, 3937, 3938; Зора, 3, 7, 8, 9, 10, 13 септември 1922, бр. 978, 981, 982, 983, 984, 986; Дневник, 2, 3, 5, 6, 8 септември 1922, бр. 6841, 6842, 6843, 6844, 6846.

⁶⁰ Слово, 23 октомври 1922, бр. 160.

⁶¹ Зора, 11,12,14,15 октомври, бр. 1009, 1010, 1012,1013; Пряпорец, 17 октомври 1922, бр. 233; Правда, 14 октомври 1922, бр.6; Правда, 11, 14, 15 октомври, бр. 4, 6, 7.

⁶² Дневник, 2 април 1922, бр. 6720; 7 април 1922, бр. 6723.

⁶³Утро, 28 септември 1922, бр. 3952; Слово, 6, 23 октомври, 20, 21, 28 ноември 1922, бр. 154, 160, 182, 183, 188; Дневник, 29 октомври, 26 ноември 1922, бр. 6889, 6911; Пряпорец, 19 октомври 1922, бр. 235; Зора, 17 декември 1922, бр. 1063; Правда, 6 януари 1923, бр. 75.

примирието в Мудания в-к „Слово“ пише в уводен текст: *„С тази Турция ние ще бъдем съседи – и приятели. Стопански сме почти органически свързани с нея, а политически нищо не ни дели. Времето може би ще наложи на двете страни едно тясно сближение. Но това е въпрос на бъдещето. Онова, което от сега виждаме, като устремим поглед напред, то е, че възстановяването на Турция не само разкъсва обръча, в който беше стегната България, но открива широки, светли перспективи за нейното развитие.“*⁶⁴ Още по-категорична позиция изразява в-к „Дневник“: *„Нито Турция без България, нито България без Турция могат да съществуват. Това е една историческа аксиома. Това е една политическа истина, която само умопомрачен слепец може да оспори.“*⁶⁵ В-к „Утро“ пък транслира в публичното пространство гласа на новите съседи: *„Ние ценим и уважаваме вас българите, за вашата устойчивост и жилавост и искаме вашето приятелство. От нас вие никога за нищо не трябва да се опасявате, а винаги да виждате в наше лице един искрен приятел.“*⁶⁶ В-к „Зора“ също има новина - парламента в Анкара е взел решение за подновяването на дипломатическите отношения с балканските държави, новина, която внушава у консуматора ѝ, че София заема „по-особено“ място в турската външна политика⁶⁷ Не може, разбира се, да се каже, че атмосферата на българо-турското разбирателство, такава, каквото се възпроизвежда от вестниците, е напълно безоблачна. Напротив, тя е заредена с доста напрежение, защото пресата пуска в обръщение десетки публикации по чувствителния за българската общественост тракийски въпрос.⁶⁸ В името на това обаче да не бъдат поставени на изпитание крехките междусъседски отношения някои вестници пледират, а други пък демонстрират на дело гъвкавост и такт при издигането на българските искание пред турската страна.⁶⁹

В месеците на проточилата се Лозанската конференция правителството на БЗНС продължава търсенията на *„доказателствата на приятелство, на достлук“* и тази линия продължава до преврата на 9 юни 1923 г., когато е свалено от власт.⁷⁰ Пресата също остава в коловозите на позитивното отразяване на състоянието и бъдещето на българо-турските отношения. Основната задача на българската дипломация в швейцарския град е да пледира излаз на Егейско море.⁷¹ Веднага след Мудания

⁶⁴ Слово, 23 октомври 1922, бр. 160.

⁶⁵ Дневник, 29 октомври 1922, бр. 6889.

⁶⁶ Утро, 16 ноември 1922, бр. 3991.

⁶⁷ Зора, 17 декември 1922, бр. 1063.

⁶⁸ Дневник, 10 септември, 8 октомври 1922, бр. 6848, 6871; 8 октомври 1922, бр. 6871; Слово, 16 септември, 6, 7, 12, 26 октомври, 28 ноември 1922, бр. 130, 146, 147, 151, 163, 188; Утро, 28, 30 септември, 16, 20, 25 ноември, 27, 28 декември 1922, бр. 3952, 3954, 3991, 3995, 3999, 4025; Пряпорец, 19 октомври 1922, бр. 235.

⁶⁹ Дневник, 8 октомври 1922, бр. 6871; Пряпорец, 19 октомври 1922, бр. 235; Мир, 24 март 1923, бр. 6838.

⁷⁰ Зора, 3 юни 1923, бр. 1190.

⁷¹ Петрова, Д. Самостоятелното управление на БЗНС, 1920-1923. С., 1988, с. 323.

българският печат осъзнава, че „*въпросът за източна Тракия е вече решен.*“⁷² Схваща го и официална София. Ето защо българската делегация, заминаваща за конференцията, получава инструкция да пледира за автономия не на цяла Тракия, а само на Западна Тракия.⁷³ Еволюцията в българската позиция по тракийския въпрос и належащата нужда от турска дипломатическа подкрепа на конференцията в Лозана кара опозиционния в-к „Пряпорец“ да предупреждава: „*Първото условие за доброто ползване на тази обстановка обаче е да не накърняваме приятелството с турците.*“⁷⁴

Съсредоточаването на вниманието на българските политици и общественост върху бъдещия статут на Западна Тракия бързо задейства и печатните медии. Те започват да тиражират множество материали, чрез които съобщават на читателите си за насилията на гръцките власти над цивилното българско и турско население в областта⁷⁵, както и за действията на съвместни българо-турски чети там.⁷⁶ В-к „Мир“ дори става трибуна на един протест на вътрешната тракийска българо-турска революционна организация относно прилагания терор на гръцките власти над българското и турското население в Западна Тракия.⁷⁷ В духа на желаното единодействие някои вестници информират и за сформизирано ново дружество за турско-българско сближение в Истанбул и за предстоящото издаване на двуезичен вестник от неговите инициатори.⁷⁸ В така очерталата се позитивна медийна среда място намират изявления на турски дипломати, пътуващи през България за Швейцария, които потвърждават пред българската публика доброто състояние на българо-турските отношения и я уверяват, че за в бъдеще те ще стават още по-добри.⁷⁹ В-к „Утро“ даже прави специално интервю с Исмет паша в Лозана, от което става ясно, че турската делегация ще подкрепи българското искане за излаз на море.⁸⁰ При това положение „*висящите въпроси*“ между двете страни минават като че ли на втори план и „*...тяхното уреждане ... не може да срещне непреодолими пречки...*“, както пише в уводния си текст в-к „Слово.“⁸¹

⁷² Зора, 14 октомври 1922, бр. 1012; Дневник, 19 декември 1922, бр. 6929.

⁷³ Петрова, Д. Пос. съч., с. 322.

⁷⁴ Пряпорец, 19 октомври 1922, бр. 235.

⁷⁵ Зора, 14 октомври, бр. 1012, Мир, 7 февруари 1923, бр. 6799, 30 април 1923, бр. 6867, 25 май 1923, бр. 6886; Утро, 25 декември 1922, бр. 4024, 25 февруари 1923, бр. 4073; Пряпорец, 22 декември 1922, бр. 285; Правда, 1, 11, 24 декември 1922, бр. 45, 54, 65, 4 януари 1923, бр. 73.

⁷⁶ Утро, 27 ноември 1922, бр. 4001; Мир, 7 февруари 1923, бр. 6799; Зора, 8, 21 април 1923, бр. 1148, 1157; Слово, 14 април 1923, бр. 304.

⁷⁷ Мир, 4 май 1923, бр. 6870.

⁷⁸ Правда, 6 март 1923, бр. 122; Слово, 28 март 1923, бр. 287.

⁷⁹ Слово, 10 ноември 1922, бр. 174; Зора, 12 ноември 1922, бр. 1035; Утро, 12 ноември 1922, бр. 3988.

⁸⁰ Утро, 18 декември 1922, бр. 4018.

⁸¹ Слово, 19 март 1923, бр. 279.

На 1 ноември 1922 г. Великото национално събрание в Анкара премахва султаната, на следващия ден променя и името на държавата – от османска на турска.⁸² Новините от Анкара и от Истанбул са предмет на „най-живо внимание“ от страна на официалните власти в София.⁸³ Те се следят с голям интерес и от всички политически кръгове в страната,⁸⁴ тъй като „България ще бъде съседка на нова Турция, за това за нас няма да бъде безразлично какви нови събития ще настъпят [там]“ – разкрива причината в-к „Дневник.“⁸⁵ Разбираемо е тогава защо детронацията на султан Мехмет VI (Вахидеттин) се превръща в една от централните новинарски теми в българския печат през месец ноември.⁸⁶ За българската публика обаче тази новина не е „новина“. Това е така, защото тя е подробно информирана, че властта при съседите има двойствен характер, знае също много добре и конфликтния му ресурс.⁸⁷ След събитията от края на лятото на 1922 г. българската преса е вече почти напълно сигурна, че в най-скоро време този властови разнобой ще се премахне и е успяла до голяма степен да канализира очакванията на читателската аудитория относно неговия финал.⁸⁸ Това пристрастие се прокрадва още при първоначалното отразяване на събитието – вестниците съобщават, че решението за премахването на султаната е било гласувано от парламента в Анкара с „абсолютно болшинство“, с „въодушевени“ и „шумни акламации“ и отпразнувано с топовни салюти, манифестации и факелни шествия.⁸⁹ „С буден интерес и с неотслабващо внимание“ да се следят от българската публика „турските работи,“ апелира на висок глас в-к „Слово.“⁹⁰ В стремежа си да даде на читателите си „вярна представа за новото политическо устройство на Турция,“ вестникът дори тиражира по своите страници главните постановки на Конституцията, която от 20 януари 1921 г. действа в Анадола и която „сега се разпротря върху цялата държава“.⁹¹ В-к „Дневник“ пък осведомява аудиторията с хода на политическата динамика, публикувайки снимка на „новия турски султан“

⁸²Kocatürk, U. a. g. e., s. 361-362

⁸³Дневник, 11 ноември 1922, бр. 6898.

⁸⁴Слово, 13 ноември 1922, бр. 176.

⁸⁵Дневник, 14 ноември 1922, бр. 6990.

⁸⁶Пряпорец, 4 ноември 1922, бр. 248; Зора, 6, 8, 9 ноември, 1922, бр. 1031, 1032, 1033; Дневник, 7 ноември 1922, бр. 6895; Слово, 7, 9, 16, 21 ноември 1922, бр. 172, 173, 179, 183; Утро, 9, 11, 18, 22, 23 ноември 1922, бр. 3986, 3987, 3993, 3996, 3997.

⁸⁷ Слово, 5 ноември 1922, бр. 171. По-конкр. вж. Дневник, 3 януари 1922, бр. 6647; 10 март 1922, бр. 6700; 24 юни 1922, бр. 6783; 5 ноември 1922, бр. 6894; Слово, 16 октомври 1922, бр. 154; 3 ноември 1922, бр. 169; Зора, 14 септември 1922, бр. 987.

⁸⁸ Зора, 14 септември, 11 октомври 1922, бр. 987, 1002; 2, 15, 16 октомври, бр. 1003, 1013, 1014; Дневник, 2, 9, 17, 30 септември 1922, 11, 15 октомври 1922, бр.6841, 6847, 6854, 6865, 6873,6877; Слово, 23 октомври, 3, 9, ноември 1922, бр. 160, 169, 173; Утро, 2 ноември 1922, бр. 3981; Пряпорец, 10 ноември 1922, бр. 252. Вж. и по-ранни публикации в този смисъл. Дневник, 3 януари, 31 март 1922, бр. 6647, 6718.

⁸⁹ Правда, 5 ноември 1922, бр. 25; Пряпорец, 7 ноември 1922, бр. 250; Слово, 7 ноември 1922, бр. 172; Зора, 8,9 ноември 1922, бр. 1032, 1033.

⁹⁰ Слово, 14 ноември 1922, бр. 177.

⁹¹ Слово, 11 ноември 1922, бр. 175,178.Относно Конституцията от 20 януари 1921 г. – Вж. Yalçın. D. ve diğer., Türkiye Cumhuriyeti Tarihi. C. I, Ankara, 2006, ss. 196-197; Относно валидността на тази първа конституция. Вж. [http:// atam.gov.tr/1924-anayasası](http://atam.gov.tr/1924-anayasası) (25. 09. 2013).

(което не е честа практика за тогавашните вестници), придружена от следния текст: *„Според новия режим в Турция политическата власт на султана мина в ръцете на ангорското правителство. На султана остана духовната власт.“*⁹² Премахването на султаната и смяната на името на държавата – без да е конкретизирано устройството ѝ – дава храна на различни предположения, ражда и различни очаквания в самата Турция.⁹³ В България „професорският вестник“ „Слово“, бързо улавя тази неизясненост. *„Каква ще бъде формата на политическото управление на Турция – това още не е ясно“* – пише изданието само десетина дни след отмяната на султанската институция.⁹⁴ Така или иначе и българското обществено пространство бързо навлизат в обръщение разнопосочни хипотези и спекулации относно бъдещото политическо устройство на Турция,⁹⁵ дори в някои вестници понякога се промъкват и информации за скорошно налагане на републиката.⁹⁶ Този разнобой в гледните точки обаче по никакъв начин не влияят върху българското пристрастие към новата турска държава. Тъкмо обратното – симпатиите спрямо Анкара в оценъчните прочити циркулират с пълна сила по страниците на българските вестници. Това е така, защото донякъде българската журналистика възприема събитието от 1 ноември като акт на промяна в духа на модела „Европа“ и който и за самата нея е пример за подражание или норма за реализация.⁹⁷ Ето защо за в-к „Пряпорец“ премахването на институцията на султана е с *„голямо, почти съдбоносно значение...., една смела крачка към демократизацията на турската държава.“*⁹⁸ Сходна е позицията и на в-к „Слово“ – той също одобрява отделянето на светската от духовната власт и я характеризира като една от *„най-коренните революции, които са ставали в новите времена.“*⁹⁹ В тази редица се нарежда и в-к „Дневник“, за който детронацията *„ще има голямо значение за бъдещето на турците.“*¹⁰⁰ Тези положителни оценки са съпътствани с допусканията, че може би решението за разделянето на светската и духовната власт ще се отрази неблагоприятно върху престижа на страната сред мюсюлманите по света.¹⁰¹ Половин година по-късно „българският Таймс“ – в-к „Мир“, чертае перспективите: *„няма съмнение, че на Нова Турция предстои труден път. Но като се има предвид доброволната дисциплина, която проявява турския народ и обстоятелството, че тоя народ може да намери*

⁹² Дневник, 8 декември 1922, бр. 6920.

⁹³ Yalçın. D. ve diğer., a. g. e., s.362.

⁹⁴ Слово, 11 ноември 1922, бр. 175.

⁹⁵ Слово, 11 ноември 1922, бр. 175. Вж. и Мир, 15 май 1923, бр. 6879.

⁹⁶ Утро, 2 ноември 1922, бр. 3981; Дневник, 7 ноември 1922, бр. 6895; Правда, 24 октомври 1922, бр. 14.

⁹⁷ Тодорова, М. Балкани-Балканизъм. С., 2004, с. 33, Даскалов, Р. Между Изтока и Запада. Български културни дилеми. С., 1998, с.57.

⁹⁸ Пряпорец, 10 ноември 1922, бр. 252.

⁹⁹ Слово, 16 ноември 1922, бр. 179.

¹⁰⁰ Дневник, 11 ноември 1922, бр. 6898.

¹⁰¹ Пряпорец, 10 ноември 1922, бр. 252. Слово, 16 ноември 1922, бр. 179; Дневник, 11 ноември 1922, бр. 6898.

отлични пълководци и държавници през най-критичния период на своето съществуване, може да се твърди, че и за в бъдеще тая държава ще преодолее мъчнотите.¹⁰²

Началото на процеса на трансформация на държавната форма на управление въздейства силно върху зрителния рефлекс на българската журналистика. Печатът следи отблизо „коренната промяна в Турция“¹⁰³. Централни и регионални вестници съобщават за политическите трансформации там и запознават читателите си с факта, че Османската империя е преминала в „областта на историческото минало“ и че нейното място е заето от „новата турска държава.“¹⁰⁴ Постепенно във вестникарските заглавия и текстове започва да навлиза израза „Нова Турция,“ с който много ясно се разграничава актуалния държавно-политически модел от „стария режим“, от „Стара Турция“, т. е. от Османската империя.¹⁰⁵

Една от причини за бързото прецизиране на вестникарската визуализация по отношение на османското и турското, разбира се, е високият авторитет, на който Анкара и нейният лидер Мустафа Кемал, се радват в българската преса.¹⁰⁶

Утаената в колективната психология негативната енергия в хода на историята също влияе значително на това пренастройване. Знае се, че възприемането на османското наследство заема ключова позиция в българският национален наратив.¹⁰⁷ Това наследство не е реконструкция, а по-скоро една нова конструкция на миналото в историографията, белетристиката, журналистиката, политиката и всекидневния дискурс.¹⁰⁸ В нея османците по презумпция се етикетират като носители на същностно различна и чужда цивилизация, в която насието, престъпленията и жестокостта, както и агресивното шествие на исляма са като че ли неотменими нейни проявления.¹⁰⁹ Тази познавателна матрица произвежда „по-особен“ образ на Османската империя, образ, който както канализира социалния ред в общността, така и легитимира държавата и нейните политики¹¹⁰. За българите през XIX в. например тя е „Империята на злото“, защото ги е обрекла на стопанско изоставане, културно ограничаване,

¹⁰² Мир, 30 юли 1923, бр. 6940.

¹⁰³ Слово, 7 ноември 1922, бр. 172.

¹⁰⁴ Зора, 6 ноември 1922, бр. 1031; Слово, 7 ноември 1922, бр. 172; Правда, 5 ноември 1922, бр. 25. За по-късни публ. Вж. Мир, 14 февруари 1923, бр. 6805.

¹⁰⁵ Вж. напр. Утро, 2 ноември 1922, бр. 3981; Слово, 23 октомври, 16, 21 ноември 1922, 19 март 1923, бр. 160, 179, 279, 183; Дневник, 29 октомври, 14, 25 ноември 1922, бр. 6889, 6900, 6910; Пряпорец, 10 ноември 1922, бр. 252; Зора, 26 януари 1923, бр. 1093; Демократически преглед, 1923, № VII-VIII, с. 493; Мир, 1 февруари, 5, 7 март, 30 юли, 9, 30 август 1923, бр. 6794, 6821, 6823, 6940, 6949, 6968.

¹⁰⁶ Пряпорец, 10 ноември 1922, бр. 252; Слово, 19 март 1923, бр. 279; Мир, 30 юли 1923, бр. 6940; Демократически преглед, 1923, № VII-VIII, с. 493; Дневник, 15, 21 юли 1923, бр. 7102, 7097; Правда, 30 септември 1923, бр. 293.

¹⁰⁷ Тодорова, М. Балкани..., с. 276.

¹⁰⁸ Тодорова, М. Imagining the Balkans или Балкани-Балканизъм: послепис. – Балкани, 2012, № 1, с. 15.

¹⁰⁹ Тодорова, М. Балкани..., с. 273.

¹¹⁰ Тодорова, М. Imagining the Balkans или ..., с. 15.

политическа зависимост. В края на века и началото на новия османската държава продължава да е техният „изконен враг“, не само защото в османското минало се търсят причините за тежките проблеми, които трябва да решава младата българската държавата, а и защото отвъд османските граници е твърдо прицелен иредентизмът на българския национализъм.¹¹¹ В крайна сметка всичко това дава живот не на каква да е опозиция към другостта на османците, а такава, която прави разграничението с османското възможно най-радикално.¹¹² Разбира се, след Балканските войни и особено след края на Първата световна война образът на Османската империя вече не е основният дразнител за българския национализъм. Би било наивно обаче да се предположи, че честотността на неговата пулсация в българската културна среда бързо ще спадне. Това няма как да стане, защото антиосманският разказ е дълбоко вкоренен в дискурса на българския национализъм, пък и висящите въпроси, особено с бежанците от Източна Тракия, го зареждат с нова енергия. Като част от българската културна среда всекидневният печат също опонира с висок заряд на Османската империя. За в-к „Слово“ „Стара Турция“ е *„изсъхнал плод на завоевателен феодализъм“*¹¹³, а пък за в-к Дневник тя е символ не само на *„завоевателна“*, но и на *„византийска и бюрократска политика.“*¹¹⁴ Високата инерция на режима на отрицание на османското минало, впрочем, се наблюдава не само в полето на журналистиката. Тя осезаемо присъства и в средите на българските интелектуалци и в този смисъл може да се приеме, че е характерна практика за българската културна среда през 20-те години на ХХ в.¹¹⁵

Същевременно краят на Първата световна война и новите геополитически и регионални реалности извеждат на преден план нуждата от актуализация на българския национализъм¹¹⁶ или както казва един съвременник: нацията трябва да определи своето *„ново отношение към чуждия свят.“*¹¹⁷ И тъй като християнските съседи искат *„да държат България постоянно обуздана, със силом наведена на долу глава“*¹¹⁸, в този процес на преоценка българският национализъм няма кой знае какъв избор и може да разчита единствено и само на *„турско-българското приятелство.“*¹¹⁹ Неговите радатели обаче трябва да вземат под внимание не само актуалния политически

¹¹¹ Георгиева, Цв. Историята на Османската империя през погледа на френските османисти. – В: История на Османската империя. Под ред. на Робер Мантран. С., 1999, с. 71.

¹¹² Даскалов, Р. Национално-културната ни идентичност: начин на изграждане. – В: Защо сме такива? В търсене на българската културна идентичност. Състав. И. Еленков, Р. Даскалов, С., 1994, с. 45.

¹¹³ Слово, 23 октомври 1922, бр. 160.

¹¹⁴ Дневник, 29 октомври 1922, 6889.

¹¹⁵ Алтънов, И. Източният въпрос и Нова Турция. С особен оглед към интересите на България. С., 1926, с. 489-490.

¹¹⁶ Тодорова, М. България, Балканите, светът: идеи, процеси, събития. С., 2010, с. 140.

¹¹⁷ Алтънов, И. Пос.съч., с. XV.

¹¹⁸ Слово, 10 май 1922, бр. 24.

¹¹⁹ Слово, 28 ноември 1922, бр. 188. Вж. и Слово, 10 май 1922, бр. 24; Пряпорец, 19 октомври 1922, с. 235.

ландшафт, който заобикаля България, но и да имат предвид с особеностите на обществените нагласи в българското общество. А те по отношение на алтернативата за близки контакти със новия стар съсед произвеждат сравнително силно напрежение.¹²⁰ Усещайки много отчетливо тези страсти и емоции,¹²¹ вестникарите – интелектуалци и обикновени журналисти, са изправени пред необходимостта да изнамерят формула за тяхното редуциране, още повече, че са запознати, ако не с тънкостите, то поне с общите принципи за въздействие върху масовото съзнание.¹²² Едва ли е случайна например декларацията на в-к „Пряпорец“, според която България и Турция след всички станали промени са *„забравили своите минали вражди и научили добре да се познават една друга и да се уважават взаимно.“*¹²³ Както подсказва и това признание, изгодната за нуждите на деня формула е изнамерена в процедурата на по-гъвкавото портретиране на съседа, т.е. неговото лице да е пряка зависимост от динамиката на времето. *„Както от дълбоките корени на вековен, изсъхнал дъб никнат млади фиданки, така и нова, национална Турция излиза от развалините на стара Турция“* – прокарва чрез перото на Никола Милев, професор по история, линията на деление в-к Слово.¹²⁴ В-к „Дневник“ също прилага подобно разграничение в своята обрисовка, потвърждавайки на хартия, макар и непряко, още веднъж за влиянието на текущата конюнктура върху тиражираните образи: *„От старите бойни полета на Селджуците и потомците на Османа изниква ... една нова Турция. Турция на мирния труд и културата. А това именно е и днешния копнеж на нова България.“*¹²⁵ Ако ли пък читателят на този вестник е имал възможност да хвърли един бърз поглед върху най-тиражираният всекидневник – „Утро“, е разбрал, че българските симпатии на българското общество не са еднопосочни. Тъкмо обратното, той разбира, че те „срещат“ адекватна реакция у комшиите, защото и *„чувствата, които кемалистите хранят към България, са добри. Те гледат с добро око на българите...“*¹²⁶

От разгръщането на така скицираната концепция се очаква да поуспокои обществените емоциии следователно да проясни и разшири хоризонта пред бъдещото „турско-българско приятелство“. В тази посока действат и онези материали, тиражирани във връзка с отмяната на султана, които внушават, че „новата турска държава“ приема „Европа“ като „еталон“ за политическо и културно развитие и в този смисъл

¹²⁰ Вж. бел. № 67.

¹²¹ Слово, 28 ноември 1922, бр. 188.

¹²² Илчев, И. , Родината ми – права или не! Външнополитическата пропаганда на балканските страни (1821-1923). С., 1995, с. 46, 208-209.

¹²³ Пряпорец, 27 август 1923, 193.

¹²⁴ Слово, 23 октомври 1922, бр. 160.

¹²⁵ Дневник, 29 октомври 1922, 6889.

¹²⁶ Утро, 16 ноември 1922, бр. 3991. Вж. и Правда, 1 април 1923, бр. 145.

мисловността на редовия читател я позиционира в общо цивилизационно, респективно ценностно пространство с „нас“, българите.¹²⁷

Пред добрите перспективи на българо-турските отношения скоро обаче изниква непредвидена бариера – в ранните часове на 9 юни 1923 г. правителството на Александър Стамболийски е свалено от власт¹²⁸. Военният преврат влошава и без това ниския международен престиж на България.¹²⁹ Правителството на Александър Цанков е наясно, че държавите -победителки в Първата световна война ще бъдат зорко за неприкосновеността на наложеното следвоенно статукво.¹³⁰ Затова в своята външнополитическа платформа веднага след преврата то декларира „искрено и лоялно сътрудничество“¹³¹ с тях и в следващите дни обещава да даде доказателства, че ще бъде „елемент на мир и спокойствие“.¹³² Погледнато от гледна точка на българо-турските отношения, новите управници в София заявяват, че нямат спорни теми с Турция, но подчертават, че искат да поддържат с нея само търговски връзки.¹³³ Не затръшват, разбира се, и вратата за политически връзки, но ги отлагат в обозримото бъдеще¹³⁴. Това неангажиращо външнополитическо поведение очевидно е доказателство за лоялност към Версайската система, пък и мястото на Турция в нея все още не е определено окончателно, за да се създават излишни трудности пред неукрепналото международно положение на новата власт.¹³⁵ От друга страна, новото правителство все пак се осмелява да изрази позицията, че ще се стреми да излезе на турския пазар, тъй като това би дало импулс на изнемогващата българска икономика. Преди войните турският пазар поема около 1/3 от българския износ.¹³⁶ След тях войните неговото значение нараства многократно, защото са прекъснати много от външнотърговските връзки на страната – в сравнение с 1911 г. през 1919 г. физическият обем на вноса намаля около 7 пъти, а на износа - над 52 пъти.¹³⁷ В статистиката на държавите, които внасят стоки в Турция през

¹²⁷ Вж. конгр. Пряпорец, 10 ноември 1922, бр. 252; Слово, 16 ноември 1922, бр. 179. Вж. и И. Алтънов, Пос.съч., с. 490.

¹²⁸ Марков, Г., Третото българско царство – изпитания и сътресения. – В: История на българите. Т. III : От Освобождението (1878) до края на Студената война (1989). С., 2009, с. 212.

¹²⁹ Грънчаров, Ст. България 1919-1944. – В: Е. Стателова, Ст. Грънчаров, История на България в три тома. Т. III: История на Нова България. 1878-1944. С., 2006, с. 424.

¹³⁰ Марков, Г. Пос. съч., с. 220.

¹³¹ Слово, 12 юни 1923, бр.330.

¹³² Независимост, 9 юли 1923, бр. 665; М. Влайков, Платформата на Демократическия съговор. – Демократически преглед, № VII-VIII, 1923, с. 493.

¹³³ Независимост, 9 юли 1923, бр. 665.

¹³⁴ Независимост, 9 юли 1923, бр. 665.

¹³⁵ Димитров, Г. Бежанският въпрос във външната политика на България (1919-1931 г.). – В: България 1300. Институции и държавна традиция. Доклади на Третия конгрес на Българското историческо дружество, 3-5 октомври 1981. Т. III, С., 1983, с. 308.

¹³⁶ Икономика на България. Т. I: Икономика на България до социалистическата революция. С., 1969, с. 497; В. Кацаркова, Икономическите отношения на България с балканските държави в периода между двете световни войни (1919-1941). С., 1989, с. 218.

¹³⁷ Икономиката на ..., с. 495.

1923 г., България се нарежда на седмо място, като например в общата сума на търговията с жито Истанбул българският пазарен дял е най-голям.¹³⁸

Във вътрешнополитически план насилствената смяна на политическата власт на 9 юни започва да завихря обществено разделение и кръвопролитно противопоставяне, с които правителството на Александър Цанков трябва да се справя.¹³⁹ Макар Гърция да го е признала още на 18 юни, а Румъния да е посрещнала със задоволство свалянето на Стамболийски от власт,¹⁴⁰ новото управление има доста грижи поради появилите се напрежения в българо-югославските и българо-съветските отношения¹⁴¹. Вторият месец след преврата съвпада скрая на преговорите в Лозана. Приетите там решения попарват българските надежди за ревизия на Ньойския договор¹⁴². Така или иначе перспективите не са напълно песимистични. Според една дипломатическа релация, легитимирайки международния статут на Турция¹⁴³, конференцията в швейцарския град все пак отваря „*пролука на изток*“, откъдето България – поради добронамереността на турците – може да поеме „*гълтка въздух*“¹⁴⁴. Тази възможност обаче не може да се материализира така бързо. Първо, защото управляващите в София трябва да демонстрират лоялност към стожерите на международния правов ред, от което зависи международното им признание. Затова те не желаят да се впуснат открито в политически контакти с държавата, която е поставила на изпитание Версайската система.¹⁴⁵ Още повече Турция е довчерашият „враг“ на Гърция, която не само първа признава превратаджиите, но и която след Лозанската конференция затопля отношенията си с България¹⁴⁶. И второ, защото управляващите в София трябва да извървят един нелек път на взаимно недоверие с Анкара. Едва през май 1924 г. двете страни сядат на масата за преговори, за да договорят възстановяването на дипломатическите отношения помежду си.¹⁴⁷

Не толкова сковани изглеждат нещата по страниците на печата. Още на 23 юни 1923 г. обвързаният с управлението на Сговора в-к „Независимост“ уверява в кореспондентски материал от Истанбул своите читатели, че Турция „*силно желае*“ да

¹³⁸ Яранов, А. Стопанска Турция в днешните ѝ предели. С., 1924, с. 31-32.

¹³⁹ Марков, Г. Пос. съч., с. 217.

¹⁴⁰ Спасов, Л. Дипломация на сговористките кабинети (1923-1931). – В: История на българите в осем тома. Т. IV: Българската дипломация от древността до наши дни. С., 2010, с. 372.

¹⁴¹ Пак там, с. 372-376.

¹⁴² Божинов, В. България на конференциите в Генуа и Лозана (1922-1923). – В: В чест на академик Христо Христов. Изследвания по случай 60 години от рождението му. С., 1976, с. 336.

¹⁴³ Хаков, Дж. Пос. съч., с. 74.

¹⁴⁴ Мустафа Кемал Ататюрк и турско-българските..., с. LIV.

¹⁴⁵ Вж. напр. Спомени на генерал Тодор Марков за българо-турските отношения (11 януари 1939 г.). – В: Мустафа Кемал Ататюрк и турско-българските..., с. 379-380, Док. № 51.

¹⁴⁶ Спасов, Л. Пос. съч., с. 382.

¹⁴⁷ Куманов, М. Възстановяване на дипломатическите отношения между България и Турция (1923-1926 г.). – Исторически преглед, 1971, № 2, с. 72.

поднови „искрените приятелски отношения“ с България.¹⁴⁸ Внушения за наличието на такива позитивни нагласи от другата страна на границата се правят и по-късно от други близки до властта печатни издания.¹⁴⁹ В стремежа си в осигуряването и поддържането на подходяща медийна среда на идеята за междусъседското разбирателство някои вестници¹⁵⁰ дори привличат „авторитета“¹⁵¹ на бившия народен представител от Варна Зюмри Заде Шакир бей (във в-к „Слово“ именуван като Шакир Зюмриев). И тъй като неговото изявление много точно отразява пулса на медийната среда, ще го цитираме при това от сравнително по-независимия по това време в-к „Дневник“: *„Българското обществено мнение следи с най-големи симпатии напредъка на нова Турция, и българите са убедени, какво между България и Турция може да се постигне истинско сближение. това сближение се желае от всички.“*¹⁵² Положителните настроения, с които българските вестници захранват публиката, се усещат и в дните след 24 юли 1923 г. Въпреки разочарованието от неуспеха на собствената си кауза, включително по отношение на турския ѝ аспект,¹⁵³ Лозанският мирен договор се явява като вдъхновяващ пример за българската нация.¹⁵⁴ Затова и българската преса отразява неговото подписване с приповдигната тоналност: *„най-бляскава страница,“ „турско тържество,“ „великолепен успех,“ „едно важно събитие в политическата история на Близкия изток“* и т. н.¹⁵⁵

Освен циркулиращите в българското обществено мнение симпатии към турците, има, разбира се, и друга причина за продължаващата позитивна кампания в печата по отношение на „най-различния съсед.“ Признава я дори проправителствения вестник „Пряпорец“: *„тази сърдечност не е само сантиментална проява.“*¹⁵⁶ Не е, защото благоприятната медийна среда, на който в общи линии се радва Турция, е функция, и то в много по-висока степен, от прагматичната правителствена задача, целяща ускоряване на икономическите контакти с Анкара, отколкото от чисто емоционалните пристрастия на редакционни екипи на вестниците от успехите на съседите. Неслучайно и вестниците информират читателите с текущата правителствена политика – с Турция *„няма що да делим“*¹⁵⁷. Довеждат до тяхното знание и оценката на официалните власти за значението

¹⁴⁸ Независимост, 23 юни 1923, бр. 652.

¹⁴⁹ Слово, 22 август 1923, бр. 380; Зора, 22 август 1923, бр. 1258.

¹⁵⁰ Слово, 6 юли 1923, бр. 341; Дневник, 8 юли 1923, бр. 7092.

¹⁵¹ Илчев, И. Пос. съч., с. 403-407.

¹⁵² Слово, 6 юли 1923, бр. 341; Дневник, 8 юли 1923, бр. 7092.

¹⁵³ Вж. Изявления на Александър Стамболийски пред Народното събрание. - Зора, 3 юни 1923, бр. 1190; Вж и. Мир, 4 юни 1923, бр. 6893; Правда, 5 юни 1923, бр. 194;

¹⁵⁴ Садулов, А. Агонията на Източният въпрос и раждането на нова Турция. В. Търново, 2000, с. 339.

¹⁵⁵ Зора, 6 август 1923, бр. 1245; Дневник, 7 август 1923, бр. 7146; Пряпорец, 27 август 1923, бр. 193; Утро, 29 август 1923, бр. 4224.

¹⁵⁶ Пряпорец, 27 август 1923, бр. 193.

¹⁵⁷ Независимост, 9 юли 1923, бр. 665. Вж. и Пряпорец 27 август 1923, бр. 193.

й в миналото и настоящето: *„тя е била и остава най-близкия и най-добрия пазар на нашите произведения.“*¹⁵⁸ Изхождайки от тези основания вестниците квалифицират нуждата от възстановяването на отношенията с Турция като *„една важна задача,“* така щото да стане *„мегдан на жива стопанска и техническа дейност.“*¹⁵⁹ Във времето до края на октомври 1923 г. българският печат продължава регулярно да излъчва положителни сигнали относно българо-турските отношения. Още във втората половина на август вестникът на Сговора – „Слово,“ твърди, че ако *„има един сигурен факт“* в системата на балканската политика, то той е в турско-българското приятелство¹⁶⁰. Към началото на септември в-к „Дневник“ също прави внушения в тази посока.¹⁶¹ Към средата на месеца в-к „Утро“ повдига въпроса за възстановяване на дипломатическите отношения между Турция и България. Съобщава, че поради *„големите интереси“* и двете правителства желаят час по-скоро това да се случи и твърди, че дори били излъчени конкретни лица за бъдещи дипломатически представители.¹⁶² Месец по-късно същият вестник актуализира отново темата за подновяването на дипломатическите отношения между България и Турция, създавайки впечатлението, че това ще се случи в най-скоро време.¹⁶³

В тази сравнително благоприятна медийна среда попада известието за обявяването на Турската република. Но както много точно предвижда в-к „Мир“, колкото и да е подготвена публиката за това събитие, *„все пак то ще се посрещне с различни чувства.“*¹⁶⁴ Така става и в действителност. Прегледа на вестникарските реакции ще започнем с официоза на новата власт – в-к „Демократически сговор.“¹⁶⁵ Селекцията на журналистическите материали и тяхната аксиология във вестници с такъв статут следват много стриктно официалната политическа повеля, а в българският случай е много ясно формулирана: *„към реда и към традицията.“*¹⁶⁶ От тази гледна точка може лесно да се предположи, че печатният орган на учредения на 10 август Демократически сговор ще защитава монархията като идеологическа ценност. Веднага обаче трябва да се направи уговорката, че това не е прецедент за българския политически живот, тъкмо обратното – след Първата световна война републиканската

¹⁵⁸ Пак там

¹⁵⁹ Мир, 30 юли 1923, бр. 6940; Слово, 6 юли 1923, бр. 341; Дневник, 7 август 1923, бр. 7146; Пряпорец, 27 август 1923, бр. 193.

¹⁶⁰ Слово, 22 август 1923, бр. 380.

¹⁶¹ Дневник, 2 септември 1923, бр. 7138.

¹⁶² Утро, 13 септември 1923, бр. 4236.

¹⁶³ Утро, 24 октомври 1923, бр. 4270.

¹⁶⁴ Мир, 2 ноември 1923, бр. 7019.

¹⁶⁵ Първанова, Р. Демократическият сговор и неговото управление (1923-1931). – Исторически преглед, 1994-1995, № 3, с. 22.

¹⁶⁶ Слово, 22 август 1923, бр. 380.

идея не е много популярна в България.¹⁶⁷ Ако се вгледаме конкретно в текста на въпросното печатно издание, посветен на обявяването на Турската република, предположението ни се потвърждава, защото той е списан изцяло в песимистичен дух. Докато новата форма на държавно устройство може да се окаже „*малко мъглява фасада*“, резултатите от премахването на старата са „*неизброими*“ – твърди официоза на своята първа страница.¹⁶⁸

Каква позиция заемат близките до Сговора „Слово“ и „Пряпорец“. Що се отнася до първия вестник, то той противно на очакванията реагира с одобрение на събитието от 29 октомври, което счита за промяна с „*изключителна важност*“ в новата история на Турция. Основният въпрос, който повдига печатното издание, е свързан със съвместимостта на републиканската форма на управление с постановките на вярата. Благосклонното му отношение към промяната си проличава и от ясният му отговор: „*не е противна на духа на ислямството.*“¹⁶⁹ Отзвукът от обявяването на републиката и в „Пряпорец“ е положителен, макар вестникът да не излиза с конкретно заглавие за събитието, а го пречупва през текст, посветен на първия републикански кабинет. Така или иначе и той оформя една ведра картина, която внушава на публиката, че в „*късо време*“ ще се постигнат всички необходими реформи, които имат за цел „*коренното преустройство*“ на Турция и че тя ще бъде „*бързо*“ насочена в „*пътя на напредъка*“.¹⁷⁰

Демократическият сговор, въпреки претенциите за „*по-голямо сцепление на силите*“,¹⁷¹ никога не успява да се превърне в сплотена политическа сила.¹⁷² От тази гледна точка разминаването в оценките на вестниците от кръга на Сговора донякъде е разбираемо. Твърдата роялистка позиция на официоза също е обяснима, защото по този начин Цанковото правителство демонстрира лоялност към силите на Съглашението, които по това време са главните защитници на монархическата институция в България.¹⁷³ Като че ли няма резон в оценките на другите два вестника, защото като цяло идеологическата основа, на която те се базират, също е монархическа.¹⁷⁴ Някаква светлина върху изглеждащият на пръв поглед трудно обясним разнобой би могло да се хвърли, ако на помощ се привлече отново логиката на пулсиращата мощно в българската културна среда мисловност за „Европа.“ Впрочем такава теоретична

¹⁶⁷ Георгиев, В. Развитие на политическата система на България (1918-1944 г.). – В: България 1300. Институции и държавни традиции. Доклади на III конгрес на Българското историческо дружество 3-5 октомври 1981. Т. I., С., 1981, с. 298: Същият, Из историята на републиканското движение в България. – Векове, 1980, № 6, с. 31- 47.

¹⁶⁸ Демократически сговор, 7 ноември 1923, бр. 31.

¹⁶⁹ Слово, 31 октомври 1923, бр. 438.

¹⁷⁰ Пряпорец, 7 ноември 1923, бр. 252.

¹⁷¹ Пряпорец, 11 август 1923, бр. 180.

¹⁷² Първанова, Р. Пос. съч., с. 48.

¹⁷³ Георгиев, В. Пос. съч., с. 298.

¹⁷⁴ Пак там

аргументация не се и налага, защото и двата вестника не закъсняват да я приложат по своите страници. Според „Слово“ републиканска Турция желае да се *„преустрои по западен образец“*,¹⁷⁵ „Пряпорец“ го потвърждава, като твърди, че тя иска да използва *„всички придобивки на европейската цивилизация.“*¹⁷⁶ Пречупването на „новия“ образ на Турция през призмата на на културната категория „Запад“ вероятно е компромис с идеологическата норма и е начин да се маневрира в сложната ситуация след 9 юни. Тъй като въпросните вестници в по-голяма или по-малка степен все пак отразяват политическата воля на Сговора, не би било изгодно да одобряват в прав текст републиканската форма на управление в Турция, защото биха уязвили властовите декларации за спазване на *„мира и спокойствието.“* Това на свой ред би адресирало негативно послание към силите на Съглашението и така допълнително би утежило положението на новите управници в София в международен план. От друга страна, не биха могли и да не вземат благоприятна за Анкара позиция, защото и достлукът с нея е изключително важен за София и върху който при по-различен оценъчен прочит на събитието от 29 октомври е възможно да падне сянка¹⁷⁷.

Обявяването на републиката попада и в полезрението на в-к „Зора“. Същественният въпрос, който вълнува ежедневника, е доколко трайно ще бъде републиканското управление в Турция. В това отношение той изразява *„известно безпокойство“*, защото както отбелязва – *„не току-така се рушат няколковековни традиции, които, при това, са свързани и с вярата.“* Въпреки това вестникът не робува на идеологическата норма по оста „монархия“ – „република“. Защо това е така може донякъде да се разбере, ако назовем автора на статията във вестника - Данаил Крапчев. Той – освен че е главен редактор на „Зора“ – е и прозорливи далновиден политически анализатор, който е наясно с националните приоритети на България. В много динамичната политическа атмосфера в страната след преврата измеренията им по отношение на Анкара са изговорени за поред път от министъра на външните работи Христо Калфов в началото на ноември. Ето какво казва той: *„С Турция засега се стараем да възстановим икономическите връзки, които съществуваха до войната и които са от капитално значение за правилното развитие на нашия народостопански живот.“*¹⁷⁸ В-к „Зора“ в лицето на Данаил Крапчев макар и да поддържа Сговора, не е обвързан плътно с политическите му ангажименти. От тази гледна точка той може да си позволи да „примири“ традицията с *„новото положение“* и да изрази желание *„на нашата граница*

¹⁷⁵ Слово, 23 ноември 1923, бр. 546.

¹⁷⁶ Пряпорец, 23 ноември 1923, бр. 265.

¹⁷⁷ За чувствителността на турската преса по отношение на свързани с Турция събития в България. Вж. напр. Дневник, 8 октомври 1922, бр. 6871.

¹⁷⁸ Пряпорец, 12 ноември 1923, бр. 255; Вж. и Дневник 13 ноември 1923, бр. 7196.

да имаме един крепък режим, който да даде възможност на републиканска Турция да се развива и да преуспява.“¹⁷⁹

В-к „Мир“ също отразява обявяването на Турската република, като неговият текст е и най-големият. Това донякъде е разбираемо, защото към края на октомври той вече дава сигнали, че се отдалечава от орбитата на политиката¹⁸⁰, в която се движи в първите седмици и месеци след преврата.¹⁸¹ Теоретично погледнато, курсът към деполитизацията дава възможност журналистическия екип на „Мир“ да прави по-либерални тълкувания на новините от информационния поток. Във връзка с конкретното събитие новият статут му позволява смело да заяви: *„Ние, българите, няма от какво да се безпокоим от създаването на една съседна република.“* Това, разбира се, не означава, че „българският „Таймс“ се е отдалечил от силно притеглящата орбита на монархизма. Не, по-скоро става дума за демонстрация на гъвкавина в отношението към политическото решение, взето в Анкара: *„във всеки случай най-компетентен е турския народ да се произнесе кое управление му най-приляга монархическото, или републиканското.“* Защо ли този сериозен вестник изневерява на строгата идеологическа парадигма? Отклонението си има, както би могло и да се очаква, прагматично основание, което е разкрито от самия вестник: *„За нас е важно да владее мир и порядък в Турция, защото само при такива условия ще могат да процъфтят нашите търговски отношения...“*. Разбирането за императивното значение на турския пазар за българската икономика няма как да е чуждо и за „Мир“. Дори нещо повече – тъкмо за този вестник то е може би в най-изчистена форма, тъй като и професионалната му експертиза е с най-високо качество. От тази гледна точка посланието, което той отправя не е плод на някаква прибързана импровизация, а функция от осъзната концепция за значението на разбирателство в контекста на промените от двете страни на границата: *„в своя вътрешен успех турските държавници ще намерят у нас само съчувствие и благоразположеност.“¹⁸²* Двайсетина дни по-късно е даден първият знак за одобрително отношение към съседката. Тогава в печатното издание намира място словесна конструкция, моделирана по стандартите на вече позната матрица: *„нова Турция, обърнала широко разтворени очи към запад, ...вдъхновява се от идеите и примерите на западна Европа и със завидна енергия работи за създаването на една модерна държава в сърцето на Азия.“¹⁸³*

¹⁷⁹ Зора, 5 ноември 1923, бр. 1321.

¹⁸⁰ Мир, 29 октомври 1923, бр. 7016.

¹⁸¹ Вж. напр. Мир, 9 юни 1923, бр. 6898.

¹⁸² Мир, 2 ноември 1923, бр. 7019.

¹⁸³ Мир, 23 ноември 1923, бр. 7036.

Както се вижда от направения обзор, оценъчните прочити на събитието от 29 октомври се развиват под знака на благосклонното отношение към турския съсед. От друга страна, неговото конструиране и транслиране в медийното пространство е придружено с преодоляването на определени неудобства от идеологически и политически характер, за което българската преса очевидно е подготвена¹⁸⁴. Тук е редно да се отбележи и това, че маркираната по-горе идеологическа отстъпчивост не се проявява единствено и само по отношение на Турция. Тя влиза в оборот и спрямо Гърция. В тази връзка в края на ноември „Дневник“ пише: *„...не можем да свържем добросъседските си отношения с един или друг политически институт, но искаме да се установи в Гърция вътрешно спокойствие, за да развием многобройните си общи икономически интереси.“*¹⁸⁵ Това сравнение дава повод да се каже, че българската преса постепенно започва да подхожда към императивните външнополитически проблеми по-гъвкаво, по-трезво, по-внимателно и в крайна сметка – по-професионално, каквато линия впрочем започва да си проправя път и на полето на българската дипломация¹⁸⁶.

След като очертахме аксиологията на журналистическия рефлекс спрямо обявяването на Турската република, нека да обърнем внимание и на интензивността на медийното ѝ отразяване. Ако изходим от това, че в предходните месеци, пък и години, „турската тема“ се радва на сериозен публичен интерес, то би могло да се очаква, че и последното събитие ще си ангажира сериозно място по страниците на печата. В действителност обаче това не се случва или както отбелязва „Дневник“, *„едно крупно явление в нашата съседка Турция мина едва ли незабелязано.“*¹⁸⁷ Изказана за времето непосредствено след въпросното събитие, тази констатация е валидна и за оставащите дни и седмици на отиващата си 1923 г., защото Турция почти не попада във фокуса на медиите. Главната причина за това е изключително напрегнатата политическа обстановка в страната. Свързаните с кървавите сблъсъци в редица райони на страната през септември и подготовката и провеждането на парламентарни избори през ноември информации бързо заемат голяма част от вестникарските карета. Други пък са попълнени със съобщенията, които пристигат от Западна Европа. Съвсем закономерно те изтласкват от новинарското поле темата за Турция, поради което до края на годината тя много рядко попада в полезрението на централните вестници. Казаното обаче не означава, че ставащото при съседите не вълнува българската публика. Тъкмо обратното, поне по отношение на политическия и културен елит, който се старее да не изпусне

¹⁸⁴Външната политика на правителството на БЗНС..., с.227.

¹⁸⁵ Дневник, 29 ноември, 1923, бр. 7208; Вж. и Дневник, 3 ноември 1923, бр. 7189.

¹⁸⁶ Динков, Д. Външната политика. – В: България през XX век. Алманах. С., 1999 с.681.

¹⁸⁷Дневник, 8 ноември 1923, бр. 7193.

пулса на процесите, които протичат в Турция¹⁸⁸. Ето защо след като политическата и обществената обстановка в страната се поуспокоява този интерес бързо изплува отново на повърхността. Така например пловдивският „Правда“ публикува новинарски материал, с който информира своите читатели за среща между български и турски дипломати и внушава, че тя е насочена в посока изграждането на *„турско-българското приятелство.“*¹⁸⁹ „Утро“ пък тиражира изявление на българския дипломатически представител в Турция, според който: *„българският елемент в Турция е много добре третиран от турските власти и в приятелски отношения с турското население.“*¹⁹⁰ Адресирането на такава ласкаеща имиджа на съседите оценка от български дипломат едва ли е случайно. Дали пък не е жест на добра воля от страна на София и сигнал, че желае нормализация на отношенията с Анкара. Този въпрос намира отговор в началото на декември по страниците на „Демократически сговор“, който с късна дата съобщава, че българската легация в Истанбул има нов титуляр – Симеон Радев.¹⁹¹ С назначаването на този опитен дипломат, който е и много добър познавач на Турция, българското правителство дава ясен израз на волята си, че иска да ускори процеса по възстановяването на доверието между двете държави¹⁹². Отчитайки императивното значение на Турция¹⁹³, българската страна бързо се справя с някои текущи недоразумения¹⁹⁴, за да седне нейният представител на масата на преговорите в турската столица в началото на юни 1924 г.¹⁹⁵ Не така бързо се стига до техния финал поради „висящите въпроси“. В крайна сметка двете страни все пак успяват да стигнат до съгласие,¹⁹⁶ след което на 18 октомври 1925 г. Турската република и Царство България сключват договор за приятелство.¹⁹⁷

„Казах му, че българският народ с искрена радост посреща успехите на Турция... ние следим с най-голяма симпатия усилията и напредъка на турската демокрация“ – пише Симеон Радев на своя шеф – министъра на външните работи Христо Калфов във връзка с проведен разговор с турския министър-председател Исмет паша.¹⁹⁸ Такива слова обикновено се изричат, за да се спази дипломатическата етикеция. Но не и тези, защото те отразяват до голяма степен действителните нагласи в

¹⁸⁸ Слово, 23 ноември 1923, бр. 456.

¹⁸⁹ Правда, 8 ноември 1923, бр. 325.

¹⁹⁰ Утро, 28 ноември 1923, бр. 4299.

¹⁹¹ Демократически сговор, 6 декември 1923, бр. 54.

¹⁹² Хаков, Дж. Българо-турските отношения и турското население в България. – В: Изследвания в чест на чл.-кор. Професор Страшимир Димитров, Ч. 2, С., 2001, 694.

¹⁹³ Официалната и тайната българо-турска дипломация (1903-1925). С., 2009, с. 655, Док. № 403.

¹⁹⁴ Куманов, М. Пос. съч., с. 76.

¹⁹⁵ Куманов, М., Пос. съч., 76. Вж. и Официалната и тайната..., с. 654-655, Док. № 401, 402.

¹⁹⁶ Официалната и тайната..., с. 717, Док. № 439.

¹⁹⁷ Пълният текст на договора. Вж. Мустафа Кемал Ататюрк и турско-българските..., с. 51-67, Док. № 4.

¹⁹⁸ Официалната и тайната..., с. 655, Док. № 403.

българското общество, и най-вече тези в интелектуалните и културните среди. Разбирането за императивната категоричност България да изгради здрави мостове за сътрудничество предопределя „безусловно“ големият интерес например на Съюза на българските учени, писатели и художници към Турската република.¹⁹⁹ Според някои интелектуалци дори иде реч за нещо повече, а именно, че „...*имаме повелителния дълг да познаваме добре нова Турция в нейното основно обществено преустройство, както и в бъдещата ѝ международна постановка.*“²⁰⁰ На това задължение много бързо откликва икономиста Атанас Яранов, който през 1924 г. издава „Стопанска Турция в днешните ѝ предели.“²⁰¹ Промените в Турция вълнуват и Министерството на войната. През май 1925 г. Щабът на армията тиражира един неголям текст за „Турция и нейната армия“. В него военните правят анализ на предприетите реформи в страната и перспективите пред тях. Изложението е изключително позитивно – в него няма какъвто и да е намек за опасност в настоящите и бъдещите намерения на Турция спрямо България. И тъй като тази брошура е със секретен характер, а не е предназначена за широка обществено-пропагандна употреба, би могло да се смята, че отразява много реалистично настроенията в армейските среди. Дори може да се приеме за един своеобразен барометър за отношението на българския национализъм към турския съсед по това време.²⁰²

Основателят и директорът на Свободния университет за политически и стопански науки – Стефан Бобчев, също изповядва идеята, че българите трябва да познават Турция. „*Особено трябва да проучим турското политическо устройство – пише той – ние, преките съседи на турската държава.*“ Затова Бобчев превежда на български език пълния текст на Конституцията на Турската република и я публикува по страниците на списание „Юридически преглед“ с оглед този „*забележителен документ в най-новата политическа история на народите*“ да бъде проучена и разгледана в подробности поне от страна на българските юристи.²⁰³ В следващия брой на въпросното списание Стефан Бобчев информира четящата я аудитория със разнопосочното значение на предприетите реформи в турската държава.²⁰⁴ В следващите години интересът към Турция не спада. Публикуват се сравнително голям брой изследвания, които засягат широк спектър от въпроси, касаещи динамиката на живота в Турция.²⁰⁵

¹⁹⁹ Алтънов, И. Пос. Съч., с. XI.

²⁰⁰ Пак там, с. XV.

²⁰¹ Яранов, А. Стопанска Турция в днешните ѝ предели. С., 1924.

²⁰² Турция и нейната армия. Министерство на войната. Издание на Щаба на армията. С., 1925.

²⁰³ Бобчев, С. С., За Нова Турция и нейната конституция. – Юридически преглед, 1925, № 7-8, с. 281-300.

²⁰⁴ Бобчев, С. С., Държавно-правни и обществени реформи в Нова Турция. – Юридически преглед, 1925, № 9, 361-368.

²⁰⁵ Алтънов, И. Източният въпрос и Нова Турция. С особен поглед към интересите на България, С., 1926; Ж. Мелиа, Мустафа Кемал или Нова Турция, С., 1929; Б. Шивачев, Стара и Нова Турция (Историко-

Между двете държави се установяват и развиват научни и културни връзки. Осъществяват се посещения на видни общественици и журналисти, учени и писатели. Български театрални трупи и фолклорни ансамбли изнасят спектакли и концерти в Истанбул и Анкара.²⁰⁶ Отново се създават българо-турски дружества, чиято главна задача е *„опознаването и сближението на двата съседни народа и трасирането мирния начин на добросъседски(те) отношения.“*²⁰⁷

Тъкмо през първата половина на 20-те години на XX в. започва относително мощен процес на смекчаване на негативната представа за турския народ като войнствен, но и изостанал, и отстъпващ в културата и образованието си на европейските народи.²⁰⁸ Голяма заслуга за това имат българските културни и просветни дейци. Информирайки активно българското общество за промените в Турция, те влияят положително на настроенията и нагласите в българското общество, които в тази кратка историческа отсечка се характеризират с най-ниска степен на конфликтност, респективно с най-висока – на добронамереност. Балканите доста често са бивали окачествявани като „общ пазар на враждебността.“ Избраната от нас тема има точно противоположния семантичен заряд – тя носи в себе си ценно знание за това как едно общество може да прибегне до идеологически конформизъм, да усмири своите исторически рефлексии и в името на настоящето започва да гради мостове за разбирателство и сътрудничество с друго, съседно, общество.

сравнителен преглед), С., 1930;/С.С. Бобчев, Важни политически, социални и културни реформи в Нова Турция. – Научен преглед, 1934, № 1-3;

²⁰⁶ Хаков, Дж. Увод. – В: Мустафа Кемал Ататюрк и турско-българските..., с. LX. По-конкр. Вж. Българо-балкански културни взаимоотношения 1878-1944. Състав. А. Алексиева и др., С., 1986;/ Х. Мевсим, Пътуването на Чудомир в Турция (1932). Жанет 45, 2012.

²⁰⁷ Коджа Балкан, 23 февруари 1925, бр. 3; Мустафа Кемал Ататюрк и турско-българските..., с. 223.

²⁰⁸ Василева, Д. Представата за нова Турция в междувоенния период. - В: Представата за „другия“ на Балканите. С., 1995, с. 207.

BULGARIAN PRESS ABOUT THE PROCLAMATION OF THE REPUBLIC OF TURKEY

Mümin İsoy

This subject gives us an opportunity to look at the initial stage of the relations between the two nations after the end of the Ottoman empire, a topic which was neglected in the specific Bulgarian historiographic conjuncture after 1944. The situation in the neighboring country during and after WW I, and the proclamation of the Republic of Turkey in October 1923 has been covered extensively in Bulgarian press. For a decade, Bulgarian newspapers offer a number of different interpretations and expectations about the historical changes in Turkey, together with some old and new ideological and political issues. Here the main topics, analytical texts and commentaries in the most influential Bulgarian media of the time are reviewed, outlining predominantly sympathetic attitudes and a positive image of the emerging modern Turkey.